

**Masońskie śpiewy w „Jutrzence pod Spizowym Łańcuchem”.
Przyczynek do działalności dzierzoniowskiej loży
w pierwszej połowie XIX wieku**

Na przestrzeni wieków liczni teoretycy wolnomularstwa podkreślali, że skoro stawia ono sobie za cel zjednoczenie ludzi, to powinno stanowić jedność również w obrębie państwa. Tymczasem jeden z najwybitniejszych historyków wolnomularstwa, Gottfried Josef Gabriel Findel¹, patrząc na sytuację Niemiec zauważał, że:

„Pod wpływem różnorodnego rozwoju historycznego i bardzo mocnego indywidualizmu nie mogło się wolnomularstwo w Niemczech dotąd jeszcze zespolić w niemieckie wolnomularstwo. Pomimo niektórych wspólnych prądów, jak też i wspólnej nazwy i obszaru geograficznego istnieją trzy różne kierunki i faktory szczególnie i wewnętrznie oddzielone, aż do pewnego stopnia nieprzyjacielsko obok siebie, tak że pojęciu niemieckiego wolnomularstwa w rzeczywistości nic odpowiada. Grosse National-Mutterloge «zu den drei Weltkugeln» w Berlinie (z 134 lożami-córkami) stoi w ustawowym i rytualnym stosunku, oraz istotnej praktyce na pozostałościach Ścisłej Obserwy² z XVIII stulecia. Humanitarne Wielkie Loże (Hamburg, Royal York, Saksonia, Bayreuth, Frankfurt i Darmstadt z 198 lożami) spoczywają w istocie na tym samym, biorąc podstawę od reformatorów [Ignacego Aureliusza] Fesslera³ i [Fryderyka Lu-

¹ Zob. E. Lennhoff, O. Posner, *Internationales Freimaurerlexikon*, Wien 1932, szp. 478-480; A. Nowicki, *Filozofia masonerii u progu siódmego tysiąclecia*, Gdynia 1997, s. 201-203.

² Silnie zhierarchizowana struktura masońska założona w latach pięćdziesiątych XVIII wieku w Niemczech z inicjatywy Karla Gotthelfa barona von Hund und Altengrotkau. Pełna nazwa, „Ścisła Obserwa, Święty Zakon Świętej Świątyni Jerozolimskiej”, miała nawiązywać do skasowanego w roku 1312 roku Zakonu Templariuszy i ukazywać jego kontynuację. „Ścisłą Obserwę” cechował podział strukturalny na prowincje i diecezje, zaś językiem oficjalnym, w którym spisywano wszystkie dokumenty, była łacina. Szerzej zob.: E. Lennhoff, O. Posner, dz. cyt., szp. 1520-1524; O. Henke, *Die Freimaurerei in Deutschland mit einem Arbitz der allgemeinen Geschichte der Freimaurerei*, Berlin br., s. 71-75; H. Schüttler, *Zum Verhältnis von Ideologie, Organisation und Auswanderungsplänen im System der Strikten Observanz*, [w:] *Die Politisierung des Utopischen im 18. Jahrhundert. Vom utopischen Systementwurf zum Zeitalter der Revolution*, red. M. Neugebauer-Wölk, R. Saage, Tübingen 1996; L. Hammermayer, *Der Wilhelmsbader Freimaurer-Konvent von 1782*, Heidelberg 1980.

³ Zob. J. G. Findel, *Geschichte der Freimaurerei von der Zeit ihres Entstehens bis auf die Gegenwart*, Leipzig 1893, s. 226-240; E. Lennhoff, O. Posner, dz. cyt., szp. 469-472; O. Henke, dz. cyt., s. 80-81; A. Nowicki, dz. cyt., s. 64-67; H. Palm, *Fessler Ignaz Aurelius*, „Allgemeine Deutsche Biographie”, tom VI (Elben – Fickler), 1877, s. 723-726; F. W. Bautz, *Ignaz Aurelius Fessler*, „Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon”, tom II, Hamm 1990, szp. 23; F. Maurice, *Freimaurerei um 1800. Ignaz Aurelius Fessler und die Reform der Großloge Royal York in Berlin*, Tübingen 1997; T. Richert *Die Ritualformen von I. A. Fessler 1796-1802*, Bayreuth 1983; P. F. Barton, *Ignatius Aurelius Fessler. Vom Barockkatholizismus zur Erweckungsbewegung*, Wien – Köln – Graz 1969.

dwika] Schrödera⁴. Zupełnie odmienna w duchu, ustawie i obrządku od tego świata wolnomularskiego jest Grosse Landesloge der Freimaurer von Deutschland w Berlinie (z 112 lożami), która hołduje szwedzkiemu systemowi i z czterema prowincjami tworzy wspólny separatystyczny związek⁵.

Śpośród wymienionych powyżej obediencji⁶ w niemieckim wolnomularstwie należy przede wszystkim zwrócić uwagę na działalność dominujących na tej scenie tzw. Staropruskich Wielkich Łóż, tj. „Grosse National-Mutterloge «zu den drei Weltkugeln»”⁷, Grosse Loge von Preussen, zwana również „Royal York zur Freundschaft”⁸ oraz „Grosse Landesloge der Freimaurer von Deutschland”⁹.

Pierwsza loża masońska w Niemczech powstała 7 grudnia 1737 roku w Hamburgu. Początkowo otrzymała ona nazwę „Loge d’Hambourg”, którą jednak już w następnym roku zmieniono na „Absalom zu den drei Nesseln”¹⁰. Inne loże powstawały w bardzo szybkim tempie: 1738 w Dresen i Rheinsberg, 1740 w Berlinie, 1741 w Bayreuth, Lipsku, Meiningen i Wrocławiu, 1742 w Altenburgu i Frankfurcie, 1743 w Marburgu, Halle i kolejna loża w Hamburgu, 1744

⁴ Zob. W. Hintze, *Friedrich Ludwig Schröder, der Schauspieler – der Freimaurer*, Hamburg 1974; C. Lenning, *Encyclopädie der Freimaurerei*, tom 3. N-Z, Leipzig 1828, s. 346-354; J. G. Findel, dz. cyt., s. 240-247; O. Henke, dz. cyt., s. 81; E. Lennhoff, O. Posner, dz. cyt., s. 1417-1419; H. Wernecke, *Friedrich Ludwig Schröder als Künstler und Freimaurer*, Berlin 1916; *Die Freimaurerkorrespondenz: Friedrich Ludwig Schröder – Friedrich Ludwig Wilhelm Meyer 1802–1816*, red. H. Schneider, Hamburg 1979.

⁵ J. G. Findel, *Schriften über Freimaurerei*, tom 7 *Vermischte Schriften*, cz. 2, Leipzig 1902, s. 104-105.

⁶ Terminem „obediencja” określa się w masonerii jurysdykcję władzy wolnomularskiej będącą związkiem łóż na określonym obszarze. Najczęściej obediencje noszą nazwy „Wielkich Łóż” lub „Wielkich Wschodów”.

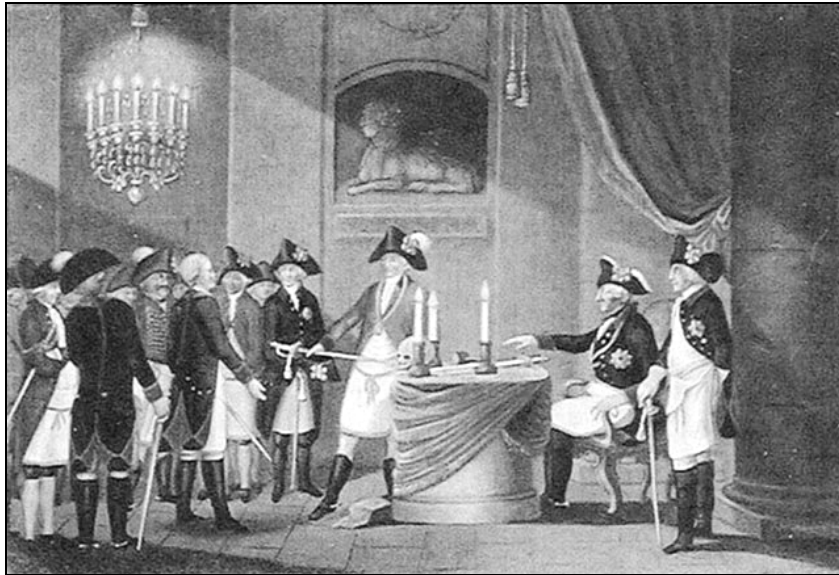
⁷ Zob. szerzej: 250 Jahre Grosse National-Mutterloge „Zu den drei Weltkugeln” 1740–1990 in der Vereinigten Grosslogen von Deutschland, *Bruderschaft der Freimaurer*, red. W. Schwartz, R. Dosch, Berlin 1990; J. Ch. von Wöllner, *Historische kurze Nachricht von der Freien Loge zu den drei Weltkugeln in Berlin*, Berlin 1775; *Geschichte der Grossen National-Mutterloge in den Preussischen Staaten genannt zu den drei Weltkugeln*, Berlin 1840; K. Gerlach, *Zur Sozialstruktur der Grossen National-Mutterloge „Zu den drei Weltkugeln” 1775–1805 in Berlin*, „Quatuor Coronatori” 1991 nr 28, s. 105-125.

⁸ Zob. szerzej: A. Flohr, *Geschichte der Grossen Loge von Preussen genannt Royal York zur Freundschaft im Orient von Berlin*, Berlin [1898]; *Hauptmomente der Geschichte der Grossen Loge von Preussen gen[annt] Royal York zur Freundschaft im Berlin*, Berlin 1849; J. G. Rohde, *Beiträge zur Geschichte der Grossen Mutterloge Royale York zur Freundschaft im Orient Berlin*, Berlin 1798; K. Gerlach, *Royale York zur Freundschaft in Berlin 1762–1806. Ein Beitrag zur Sozialgeschichte der Freimaurerei in Brandenburg*, „Quatuor Coronatori” 1994 nr 31, s. 51-79.

⁹ Zob. szerzej: W. Wald, *Geschichte der Großen Landesloge der Freimaurer in Deutschland*, Berlin 1920; K. Gerlach, *Die Grosse Landesloge der Freimaurer in Deutschland 1769–1807 in Berlin. Zur Sozialgeschichte der deutschen Freimaurerei im 18. Jahrhundert*, „Quatuor Coronatori” 1993 nr 30, s. 79-97; *Landes-Loge der Freimaurer von Deutschland zu Berlin*, Berlin 1906; K. W. Hoburg, *Beiträge zur Geschichte der G[rossen] L[andes] L[oge]*, „Zirkelcorrespondenz” 1872, z. 4-6; *Die ersten 150 Jahre des Grossen-Kapitels der Grossen Landes-Loge der Freimaurer von Deutschland*, Berlin 1926.

¹⁰ J. G. Findel, dz. cyt., s. 180.

w Braunschweigu, 1746 w Hanowerze i Königsbergu itd. Na rozwój „sztuki królewskiej” w państwach niemieckich niewątpliwie wpływ miał fakt, że – jak podkreślają Eugen Lennhoff i Oskar Posner – w sumie przynależność do łóż wolnomularskich przypisywano co najmniej dziesięciu członkom panującego w Prusach Domu Hohenzollernów¹¹. Przede wszystkim wskazuje się tu na postać protektora wolnomularstwa, Fryderyka II Wielkiego¹². Jeszcze jako następca tronu, w tajemnicy przed niechętnym lożom ojcem, przystąpił do masonerii nocą z 14 na 15 sierpnia 1738 roku. W dwa lata później przyczynił się on do powstania przy dworze loży „Aux trois globes”, którą objął swoim protektoratem¹³. W 1744 roku warsztat¹⁴ ten ogłosił się Wielką Lożą, a w ślad za nią zaczęły powstawać kolejne obediencje.



Rys. 1. Fryderyk II Wielki w loży wolnomularskiej

¹¹ Byli to: Fryderyk II Wielki (*1712 †1786), Wilhelm (*1722 †1758), Henryk (*1726 †1802), Ferdynand (*1730 †1813), Fryderyk Wilhelm II (*1744 †1797), Fryderyk Wilhelm III (*1770 †1840), Wilhelm I (*1797 †1888), Fryderyk III (*1831 †1888), Fryderyk Leopold (*1863 †1931) oraz Wilhelm II (*1859 †1941). Zob. E. Lennhoff, O. Posner, dz. cyt., szp. 706-712.

¹² W. Schwartz, *Friedrich der Grosse und sein Verhältnis zur Freimaurerei (Versuch einer Deutung)*, Berlin 1988; *Die Heimkehr des Königlichen Bruders. Sonderdruck der Grossen National-Mutterloge „Zu den drei Weltkugeln”*, Berlin 1992; W. Begemann, *Die alte und angenommene schottische Ritus und Friedrich der Grosse*, Berlin 1913.

¹³ *Geschichte der Grossen National-Mutterloge in den Preussischen Staaten genannt zu den drei Weltkugeln*, Berlin 1840, s. 1-16; J. G. Findel, dz. cyt., s. 182.

¹⁴ Zgodnie z przyjętą powszechnie nomenklaturą w tekście niniejszym terminy „warsztat” i „warsztat wolnomularski” będą traktowane jako synonimy określeń „łoża” czy „łoża wolnomularska”. Sam termin łoża oznacza nie tylko miejsce zebrań masonów, lecz również prawidłowo zorganizowaną społeczność wolnomularską.

Opisując schyłkowy okres panowania Fryderyka II Stanisław Salmonowicz wskazywał, że:

„Berlińskie salony intelektualistów, wyższych urzędników Fryderykowych, masoneria, kluby, stowarzyszenia jawne i półjawne (jak słynny Montags Club) określały żywy rozwój kultury berlińskiej czasów fryderycjańskich, stwarzały warunki jej swobodnego rozwoju”¹⁵.

Kiedy w 1797 roku po śmierci Fryderyka Wilhelma II na tronie pruskim zastąpił go Fryderyk Wilhelm III, państwo pruskie przeżywało pierwszy wielki kryzys. Nowy władca w początkowym okresie swego panowania działał w taki sposób, że – jak pisze Stanisław Salmonowicz – „niesłusznie zarzucano mu brak zdecydowania, skoro był zawsze zdecydowany nie podejmować żadnych działań”¹⁶. Ów niezdecydowany, jak wskazywano, władca w przypadku wolnomularstwa zadziałał bardzo zdecydowanie i już w drugim roku swego panowania (20 października 1798) zabronił poddanym przynależności do tajnych związków i organizacji¹⁷. Podejmując tę decyzję zrobił on jedynie wyjątek dla wspomnianych powyżej trzech obediencji staropruskich, których warsztaty mogły dalej w sposób nieprzerwany funkcjonować¹⁸. Struktury te uzyskały w ten sposób na pewien czas monopol w państwie pruskim. Okazana wówczas królewska życzliwość dla łóż staropruskich bywała niekiedy rozumiana jako świadectwo pozytywnego nastawienia Fryderyka Wilhelma III dla ruchu. W związku z tym czasem można nawet znaleźć w literaturze informację, że w kwietniu 1814 roku w Paryżu został on inicjowany w jednej z tamtejszych łóż wojskowych¹⁹. Jego przynależność do wolnomularstwa jest jednak dalece wątpliwa, gdyż poza pojedynczą relacją brakuje innych wiarygodnych przekazów na ten temat²⁰. Autorzy „Międzynarodowego Leksykonu Wolnomularskiego” wskazują wręcz, że ustalenia barona Albina von Reitzenstein co do przynależności Fryderyka Wilhelma III do masonerii były całkowicie błędne²¹.

¹⁵ S. Salmonowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987, s. 287.

¹⁶ Tamże, s. 275.

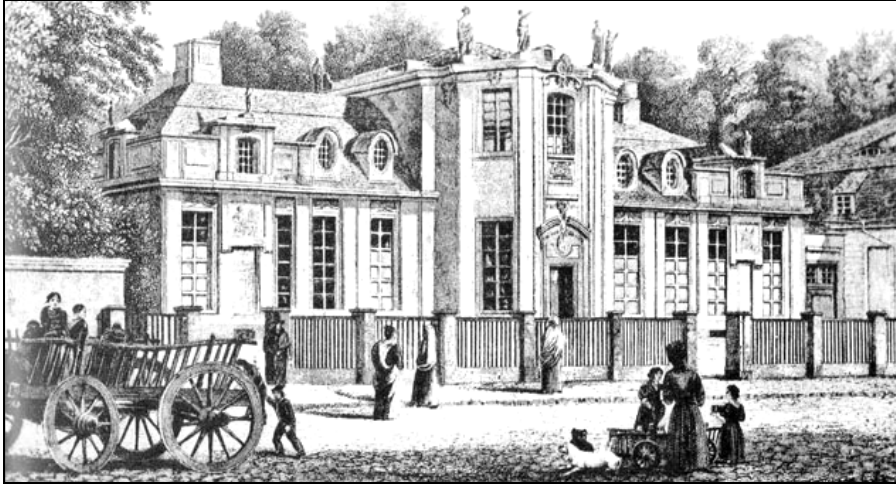
¹⁷ Polski przekład tego dokumentu, zatytułowany *Edykt i kary stanowiący na tajne związki powszechnemu bezpieczeństwu szkodliwe*, został opublikowany w formie dodatku do „Gazety Warszawskiej” z 30 listopada 1798; L. Hass, *Sekta farmazonii warszawskiej. Pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721–1821)*, Warszawa 1980, s. 268.

¹⁸ Zob. *Geschichte der Grossen National-Mutterloge...*, s. 69.

¹⁹ Zob. [A.] Reitzenstein, *War König Friedrich Wilhelm III Freimaurer*, „Bundesblatt” 1913 nr 6; Ludwik Hass stawia przy przynależności tego króla znak „?”. Por. L. Hass, *Sekta farmazonii...*, s. 596.

²⁰ Por. Tegoż, *Wolnomularstwo w Europie środkowo-wschodniej w XVIII i XIX wieku*, Wrocław 1982, s. 271, przyp. 38.

²¹ E. Lennhoff, O. Posner, dz. cyt., szp. 708.



Rys. 2. Budynek Wielkiej Łoży „Royal York zur Freundschaft”

W przypadającym na połowę panowania Fryderyka Wilhelma III 1815 roku w Dzierżoniowie na Śląsku powstał warsztat wolnomularski pod nazwą „Aurora zur ehernen Kette”. Posiedzenie założycielskie odbyło się dnia 13 listopada 1815 i wtedy to postanowiono zwrócić się do najbardziej postępowej z łóż staropruskich – „Royal York zur Freundschaft” – z prośbą o patent zezwalający na działalność. Dokument taki otrzymano w trzy tygodnie później, dnia 1 grudnia 1815. Od tego momentu w obrazie ogólnym tej berlińskiej obediencji łoża dzierżoniowska nosiła nr 47. W kilka miesięcy później, gdy prace przygotowawcze dobiegły końca, została ona uroczyście zainstalowana 24 kwietnia 1816 roku²². Pierwszym czcigodnym²³ łoży był radca prawny, Carl Hoffmann, który sprawował swój urząd przez cztery kadencje w latach 1816-20²⁴. Po nim przez następnych kilkadziesiąt lat młotek dźrzyli kolejno: George Busch (1820–23), Friedrich Länge (1823–28), Gottlieb Scholz (1828–42), Josef Knop (1843–46), August Pape (1846–49 i 1851–59), Springer (1849–51), Rob. Wehner (1859–82), Jüttner (1882–83) i Hartmann (od 1883)²⁵. Regulacje dotyczące podstawowych zasad życia wewnątrzłożowego widoczne są na kartach opracowanego na

²² K. H. Francke, E. G. Geppert, *Die Freimaurer Logen Deutschlands und deren Grosslogen 1737–1985. Matrikel und Stammbuch. Nachschlagwerk über 248 Jahre Geschichte der Freimaurerei in Deutschland*, Bayreuth 1988, s. 200; [G.] Pathe, *Eine kurze Schilderung von der Loge Aurora zur ehernen Kette bei der Feier ihres 50-jährigen Jubiläum's*, Reichenbach 1866, s. 1-2; Schönwälder, *Mittheilung aus der Loge Aurora zur ehernen Kette Or. Reichenbach zur Feier ihres 75jährigen Stiftungs-Festes der 16. November 1890*, Reichenbach 1890, s. 1.

²³ Godność „czcigodnego” nosi w łoży osoba w stopniu „mistrza”, przewodnicząca pracom danej łoży. Niekiedy określany on bywa również mianem „mistrza katedry”.

²⁴ [G.] Pathe, dz. cyt., s. 3.

²⁵ Tamże, s. 3-12, dołączona tabela.

potrzeby członków „Lokalnego statutu loży”²⁶. Zachowane publikacje pozwalają również przyrzeć się aktywności społecznej członków „Jutrzenki” i prowadzonym przez nich działaniom na rzecz lożowych „wdów i sierot”²⁷. Ze zmieniającymi kolejami losu „Jutrzenka” przetrwała do połowy lat trzydziestych XX wieku. Wtedy to, w wyniku dojścia do władzy Adolfa Hitlera, działając już jako warsztat podległy Vereinigte Großloge von Deutschland, została ona ostatecznie uśpiona 16 lipca 1935²⁸. Podobny los spotkał wówczas także inne loże na terenie III Rzeszy Niemieckiej²⁹.

Niemal od początków istnienia wolnomularstwa spekulatywnego szukano godnej oprawy dla uroczystości mających miejsce wewnątrz loży. Nie bez przyczyny Johann Gottlieb Fichte, pisząc o muzyce w loży, podkreślał wyjątkową rolę tej sztuki i wyjątkowe znaczenie towarzyszącego jej śpiewu³⁰. Stosunkowo istotną rolę w ceremoniach wolnomularskich odgrywała wykonywana z towarzyszeniem muzyki poezja lożowa³¹. Utwory na potrzeby loż pisywali nierzadko kompozytorzy tej klasy, co: Wolfgang Amadeus Mozart³², Joseph Haydn³³, Jean

²⁶ *Lokal Statut der Loge Aurora zur ehernen Kette im Or[ient] Reichenbach t[n] Schl[esien]*, [Breslau] 1878.

²⁷ *Statuten für den Wittwen- und Waisen-Pflegeverein der hochwürdigen Loge „Aurora zur ehernen Kette” im Orient Reichenbach*, Reichenbach 1845; *Statuten für den Wittwen- und Waisen-Pflege-Verein der Loge Aurora zur ehernen Kette im Orient Reichenbach*, [Reichenbach 1878].

²⁸ Zob. K. H. Francke, E. G. Geppert, dz. cyt.

²⁹ Początkowo, chcąc uniknąć nowych trudności, część niemieckich obediencji próbowała przystosować się do istniejącej sytuacji, wyrzekając się tradycji, wolnomularskich obrzędów i powiązań międzynarodowych. W lożach staropruskich posunięto się nawet do tego, że wprowadzono do statutów tzw. „paragraf aryjski”. Równocześnie posunięciem tym towarzyszyły zmiany nazw, podkreślające odąd Niemiecko-Chrześcijański charakter Zakonu. Mimo tych posunięć rząd dokonał w 1935 roku urzędowego rozwiązania loż wolnomularskich w Trzeciej Rzeszy i konfiskaty ich majątku. Zob. szerzej: H. Neuberger, *Freimaurerei und Nationalsozialismus. Die Verfolgung der deutschen Freimaurerei durch völkische Bewegung und Nationalsozialismus 1918-1945*, Hamburg 1980; Tegoż, *Winkelmaß und Hakenkreuz. Die Freimaurer und das Dritte Reich*, München 2001; E. Howe, *The Collapse of Freemasonry in Nazi Germany 1933-35*, „Ars Quatuor Coronatorum”, tom XCV, 1982, s. 21-326.

³⁰ „Unter allen Künsten liegt uns keine so nahe und ist keine mehr geeignet, Bildung zur Humanität zu befördern, als die Musik, vor Allem der Gesang”; J. G. Findel, *Schriften über Freimaurerei*, tom 4. *Geist und Form*, cz. 2, Leipzig 1902, s. 78.

³¹ Zob. szerzej: I. A. Siedlaczek, *Masoneria a kultura muzyczna*, Warszawa 2001; Y. Beresiner, *Masonic Songs and Music*, „Freemasonry Today” 2000 nr 13, s. 44-45.

³² J. Henry, *Mozart Frère Maçon. La symbolique maçonnique dans l'oeuvre de Mozart*, Aix-en Provence 1991; J. Chailley, *La Flûte enchantée, opéra maçonnique*, Paris 1975 (ang. J. Chailley, *The Magic Flute. Masonic Opera*, New York 1971); T. Cegielski, *Czy „Czarodziejski flet” jest operą masonską? Jeśli odpowiedź na podobne pytanie jest twierdząca, co właściwie to znaczy?*, [w:] W. A. Mozart, *Czarodziejski flet = Die Zauberflöte* [Program inscenizacji *Czarodziejskiego fletu* w reżyserii Marka Weissa-Grzesińskiego na scenie Teatru Wielkiego w Poznaniu], Poznań 1998; L. Hass, *Utwór wolnomularski „Czarodziejski flet”*, [Warszawa 1996]; P. Nettl, *Mozart und die königliche Kunst. Die freimaurerische Grundlage „Zauberflöte”*, Berlin 1932 (ang. P. Nettl, *Mozart and Masonry*, New York 1957); W. i F. Prinz, *Wolfgang Amadeus Mozart 1756-1791. Mensch – Musiker – Freimaurer*, Zwettl 1991; K. Thomson, *The Masonic Thread in Mozart*,

Sibelius³⁴, John Philips Sousa³⁵ czy – nazywany niekiedy „angielskim Mozartem” – Samuel Wesley³⁶. Jednakże z kompozycjami łożowymi bywało niekiedy tak, jak i z poezją masońską. Czasem, jak pisała Elżbieta Wichrowska:

„Niedostateczna ilość okolicznościowych wierszy masońskich, a jednocześnie brak inwencji twórczej sprzyjały przeróbkom utworów już istniejących tak polskich, jak niemieckich czy francuskich. Z tego samego powodu do to-mików wprowadzano teksty «światowe»³⁷.

Zdarzało się, że brakowało dobrych autorów słów, częstokroć brakło też dobrych autorów melodii, które można by podłożyć pod te słowa. Efektem pracy rozlicznych wybitnych artystów, lokalnych twórców i wreszcie zwykłych wierszokletów były powstające w łożach całego świata utwory o bardzo zróżnicowanym poziomie. Jakość produktu finalnego bywała różna, jednakże przyczyna powstawania wszystkich tych utworów była zawsze taka sama:

„Bracia pisali czasem krótkie hymny, innym razem rozbudowane kantaty pełne masońskiej symboliki i ideowych przesłań. Pisali nie tylko z potrzeby serca czy ducha, ale przede wszystkim na wyraźne zamówienie przyjaciół z łoży chcących uświetnić poetyckimi strofami wolnomularskie spotkania³⁸.

London 1977; W. Kelsch, *Der Freimaurer Mozart und seine Zauberflöte*, Bayreuth 1990; N. Russell, *The role of freemasonry in Mozart's humanism that served as a precursor to democracy*, „Journal of Instructional Psychology” 1991 nr 4; A. Sharp, *Mozart's Masonic Music*, „Ars Quatuor Coronatorum” 1956, tom 69; F. Smyth, *Brother Mozart of Vienna*, „Ars Quatuor Coronatorum” 1974, tom 87, s. 37-73; G. Wagner, *Brat Mozart. Wolnomularstwo w osiemnastowiecznym Wiedniu. Sztuka królewska i jej wpływ na życie i twórczość wielkiego kompozytora. Legenda – Mit – Rzeczywistość*, Gdynia 2001; H. Schuler, *Mozart und die Freimaurerei. Daten – Fakten – Biographien*, Wilhelmshaveed 1992; H. C. Robbins Landon, *Mozart and the Masons. New Light on the Lodge Crowned Hope*, New York 1983; J. N. Cordier, *Mozart et la Franc-Maçonnerie*, Nîmes 2001; H. Strelbel, *Der Freimaurer Wolfgang Amadé Mozart*, Stäfa 1991; K. Skwierczyński, *Liturgia masońska w teatrze na wyspie*, „Ars Regia” 1993 nr 3/4, s. 194-196.

³³ J. Hurwitz, *Joseph Haydn und die Freimaurerei*, Frankfurt am Main 1996; J. Webb, *Joseph Haydn – Freemason and Musician*, „Ars Quatuor Coronatorum” 1091, tom 94; P. H. Johnson (Jr.), *Brother Haydn – God's Happy Musician*, „The Scottish Rite Journal”, October 2002; R. E. Juthner, *Bro. (Franz) Joseph Haydn*, „The Alberta Freemason” 2006 nr 4, vol. 71.

³⁴ A. Sharp, *Sibelius's Masonic Music*, „Ars Quatuor Coronatorum” 1962, tom 75; H. W. Williams, *Sibelius and His Masonic Music Sounds in „Silence”*, Lewiston 1998; P. H. Johnson, *Jean Sibelius – Patriotic Son of Finland and Masonic Recluse*, „Knight Templar” (The Magazine for York Rite Masons-and Others), March 2007.

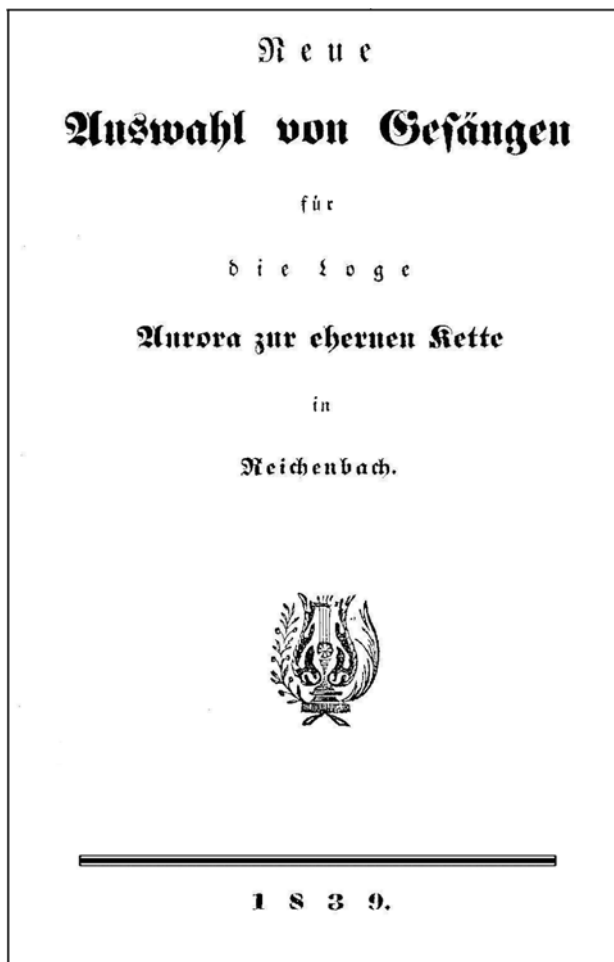
³⁵ P. E. Bierley, *John Philip Sousa – American Phenomenon*, Miami 2001, s.44-45; *The Master's Corner*, „Dunwoodie Lodge No. 863” (Biuletyn), March 2010, s. 4-5.

³⁶ H. Stephens, *Samuel Wesley (1766–1837)*, „Freemasonry Today” 2000 nr 13, s. 46; Ch. Cornish, [Letter], „Freemasonry Today” 2000 nr 14, s. 18.

³⁷ E. Z. Wichrowska, *Antologia poezji masońskiej*, Warszawa 1995, s. 19.

³⁸ Tamże, s. 18.

W tej sytuacji wiele warsztatów stawiało sobie za punkt honoru przygotowanie własnego śpiewnika, który mógłby pomagać „braciom” w uroczystej oprawie liturgii masońskiej.



W roku 1839 nakładem warsztatu w Dzierżoniowie ukazał się śpiewnik zatytułowany „Nowy wybór śpiewów dla loży «Aurora zur ehernen Kette» w Reichenbach”³⁹. To, liczące 72 strony, zestawienie zawiera 83 pieśni lożowe przeznaczone na różne okazje. Zebrane w śpiewniku utwory podzielono na jedenaście działów tematycznych, przy czym jeden z nich – zatytułowany *Besondere Veranlassungen* – dzielił się ponadto na pięć podgrup szczegółowych:

³⁹ *Neue Auswahl von Gesängen für die Loge Aurora zur ehernen Kette in Reichenbach*, [Reichenbach] 1839.

1. *Bóg* (Gott)
2. *Król i ojczyzna* (König und Vaterland)
3. *Uroczystości świętojańskie* (Johannisfest)
4. *Obchody rocznicy założenia* (Stiftungsfest)
5. *Łoża żałobna* (Trauer Loge)
6. *Zakończenie roku* (Jahresschluss)
7. *Pieśni ucznia, czeladnika i mistrza* (Lehrlings-, Gesellen- und Meisterlieder)
8. *Szczególne powody* (Besondere Veranlassungen)
 - a) *Urodziny* (Geburtstag)
 - b) *Jubileusz* (Jubiläum)
 - c) *Odwiedzający* (Den Besuchenden)
 - d) *Pieśni siostrzane* (Schwesterlieder)
 - e) *Pożegnanie* (Abschied)
9. *Pieśni stołowe* (Tafel Lieder)
10. *Pieśni na zamknięcie łoży* (Schluss Lieder)
11. *Pieśni rozmaite* (Vermischte Lieder)

Jeśli pominąć dwa pierwsze rozdziały, to poświęcona życiu łożowemu dalsza zawartość śpiewnika w zasadzie zgodna jest ze wzorcem, który możemy znaleźć w wielu innych publikacjach czy choćby na łamach wydawanego we Wrocławiu „Schlesisches Logenblatt”⁴⁰. Wprawdzie mamy tu do czynienia ze zmianami dotyczącymi kolejności publikacji, jednakże wszystkie zasadnicze części zostały w tym zestawieniu ujęte i znajdziemy tam utwór na każdą niemalże okoliczność życia łożowego.

Żałować należy, że mamy tu do czynienia jedynie z tekstami utworów i brak jest możliwości odtworzenia melodii, z którą były one wykonywane. Byłoby to interesujące, bo zachowane zapisy wskazują, że nie była to jedynie prosta „poezja śpiewana”, lecz utwory muzyczne w całym tego słowa znaczeniu. W przypadku niektórych z nich widzimy bardzo wyraźne zapisy wskazujące na wykonywanie utworu z towarzyszeniem chóru⁴¹ bądź takie, gdzie partie śpiewane przeplatane były deklamacjami⁴².

Pisząc o polskiej poezji łożowej, Elżbieta Z. Wichrowska wskazywała, że „wielu autorów nie ujawniało swego imienia i do dziś spora część poezji wolnomularskiej pozostaje anonimowa”⁴³. Podobnie jest też z tekstami zawartymi w „Neue Auswahl von Gesängen für die Loge Aurora zur ehernen Kette in Reichenbach”, gdzie znaczna część utworów nie została podpisana. Tylko w niektórych przypadkach pod pieśniami umieszczono kryptonimy lub nazwiska twórców. Wymieniono tam takich autorów, jak: von Schiller (czterokrotnie), August E. Pape (trzykrotnie, w tym raz jako A. E. P.), Grünig, August Hartung, A. R. i Voss (wszyscy czterech dwukrotnie) oraz po jednym razie: Claudius, Eck., Gubitz, R. Hahn, Haring, Herb-

⁴⁰ Por. *Gebeten für Logenarbeiten*, „Schlesisches Logenblatt” 1916 nr 19, s. 20-21.

⁴¹ Zob. pieśni nr 6, 7, 11, 14, 15, 17, 25, 31, 38, 48, 60, 64, 71, 72, 79, 81.

⁴² Zob. pieśń nr 26.

⁴³ E. Z. Wichrowska, *Antologia...*, s. 18; E. Z. Wichrowska, *Polska poezja wolnomularska w XVIII i na początku XIX wieku*, „Ars Regia” 1992 nr 1, s. 54.

stein, Herklots, von Kotzebue, Löst, Neumann, Oelsmüller, Pelkmann, Rössler, Schikaneder, S. L. Seidel, W. G. C. Starke, Szymański, Z. Werner i Winkler.

Wśród wspomnianych powyżej autorów pieśni składających się na *Nowy wybór śpiewów...* dzierzoniowskiej loży na szczególną uwagę zasługuje wspomniany już August E. Pape. Jest to autor lokalny, który w momencie wydania tego śpiewnika był jednym z urzędników loży „Aurora zur ehernen Kette”. W kadencjach od 1827–28 do 1834–35 i od 1835–36 do 1841–42 był on przez piętnaście lat wielokrotnym „mówcą” w tym warsztacie⁴⁴. Niektóre z jego wystąpień zostały opublikowane w zbiorze „Fünf Maurer-Reden gehalten in der St. Joh[annis Loge] Aurora z[ur]e[hernen] Kette im O[rient] Reichenbach”⁴⁵. W późniejszym okresie Pape awansował na wyższe „krzesła” i od 1842–43 do 1845–46 był „namiestnikiem”, a od 1846–47 do 1848–49 i od 1851–52 do 1858–59 również „czcigodnym” przewodniczącym posiedzeniom dzierzoniowskiego warsztatu⁴⁶. Będąc w życiu „światowym” podskarbnym, posiadaczem drukarni i wydawcą książek⁴⁷ był on równocześnie wydawcą publikacji tamtejszej loży, m.in. „Ustaw Związku Pielęgnowania Wdów i Sierot dostojnej loży «Aurora zur ehernen Kette» na wschodzie Reichenbach”⁴⁸.

W dziesięć lat po publikacji „Neue Auswahl von Gesängen für die Loge Aurora zur ehernen Kette in Reichenbach” w drukarni Augusta Pape ukazał się kolejny śpiewnik wolnomularski, który zawierał zebrane przez Friedricha George’a utwory masonskie wykonywane w lożach dolnośląskich⁴⁹. Zbiorek rozpoczynało pięć utworów napisanych specjalnie na potrzeby dzierzoniowskiego warsztatu. Ponadto, w stanowiącej wybór utworów loż dolnośląskich części trzeciej śpiewnika znalazł się utwór loży „Aurora zur ehernen Kette”.

**Masonic chants in “Aurora under Bronze Chain”.
A contribution to the activity of the lodge of Dzierżoniów
in the first half of the 19th century**

Summary

The speculative freemasonry, formed at the beginning of the 18th century, although originally aimed to unite people, almost from the start was internally divided. A similar situation arose in Germany, where, beside Grosse National-Mutterloge “zu den drei Weltkugeln” structures, there were lodges of Grosse Lan-

⁴⁴ Zob. [G.] Pathe, dz. cyt., dołączona tabela.

⁴⁵ A. E. Pape, *Fünf Maurer-Reden gehalten in der St. Joh[annis Loge] Aurora z[ur]e[hernen] Kette im O[rient] Reichenbach*, Reichenbach 1831.

⁴⁶ Zob. [G.] Pathe, dz. cyt., s. 7, 9, dołączona tabela.

⁴⁷ Tamże, s. 13, dołączona tabela.

⁴⁸ *Statuten für den Witwen und Waisen Pflegeverein der Hochwürdigen Loge „Aurora zur ehernen Kette” im Orient Reichenbach. Gestiftet, den 19. September 1845*, [Reichenbach] 1845.

⁴⁹ F. Georg, *Maurerische Bausteine in poetischer form*, [Reichenbach 1848]; zob. A. Wolfstieg, *Bibliographie der Freimaurerischen Literatur*, Leipzig 1923–1926, poz. 40134; D. Musioł, E. Tyra-Danielczyk, *Masonika w zbiorach Biblioteki Śląskiej. Katalog*, Katowice 1998, s. 38.

desloge der Freimaurer von Deutschland and Grosse Loge von Preussen, also known under the name: “Royal York zur Freundschaft”. On the origins of German freemasonry, the article discusses the history of a freemasonry workshop named “Aurora zur ehernen Kette”, which was created in 1815 in Reichenbach in Silesia (near Dzierżonów). Because music, creating the pompous atmosphere of Masonic liturgy, played the key role in freemasonry ceremonies right from the beginning, many lodges aimed to prepare – as a point of honour – their own song book. Also, brothers from “Aurora” of Dzierżonów took these measures and in 1839 they published the volume entitled “Neue Auswahl von Gesängen für die Loge Aurora zur ehernen Kette in Reichenbach”, which contained 83 lodge songs intended for various occasions and divided into 11 thematic parts. This song-book, dedicated to lodge life, contained pieces for almost every lodge life situation. Unfortunately, this publication includes only texts of pieces, so nowadays, we are not able to reconstruct the melodies, which used to ring out in temple walls of Dzierżonów. Having the knowledge of the nature of the lodge ceremonies’ musical settings at that time, we can only guess that the factor, which was their quintessence, is to be found in the element of gravity and momentousness.

tłum. Maria Kęsiak

